
відповідників. У багатьох з них простежуються відповідні історичні фонетичні явища. З-поміж давніх найменувань вирізняються латинізми та полонізми, що дає змогу говорити про те, що текст, імовірно, прийшов до нас із Польщі або ж на переписувача порадики мала вплив польська мова.

Список використаних джерел

1. Лікарські та господарські порадики XVIII ст. / Упоряд. Передриєнко В. А. – К. : Наукова думка, 1984. – 128 с.

УДК 811.161.2`373

Чеве́рдак Полі́на

НАЗВИ ХВОРОБ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ XVIII СТ.: ОСОБЛИВОСТІ СКЛАДУ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ

У статті досліджено особливості складу лексики на позначення назв хвороб у пам'ятці української мови XVIII ст. «Лікарства описа(нь)ніє, которими бе(з) ме(ди)ка в дому всякъ поратоватся можетъ».

Ключові слова: *лексика, назви хвороб, медична термінологія, значення.*

Основою формування сучасної української медичної термінології стала медична лексика XVIII ст. Важливою складовою частиною такої лексики є система назв хвороб. Дослідження цієї групи слів сприяло виявленню особливостей походження окремих українських термінів, вплив мов країн-сусідів на лексичний склад української мови. Аналіз назв хвороб розширює уявлення українців про причини тих чи тих захворювань. Матеріали лікарських порадики вивчені недостатньо, тому потребують належної уваги з боку науковців.

Медична лексика є однією з найдавніших фахових термінологій української мови, адже її виникнення і функціонування пов'язано з потребами людей у наданні допомоги при певному захворюванні. Медична термінологія не є сталою системою, вона живе, змінюється, пристосовується до потреб суспільства. Історія розвитку медицини, зміна наукових поглядів, інтеграція та диференціювання наукових дисциплін, культурні

зв'язки, вплив лексико-семантичної системи мови – усе це знайшло відображення в стилістичній неоднорідності медичної термінології.

Сучасна українська наукова медична термінологія пройшла досить довгий і складний шлях розвитку – від термінологізації спільнослов'янських і давньоруських загальноновживаних слів, прямого запозичення лексичних одиниць з інших мов до вироблення власних словотворчих моделей з використанням як національних, так і інтернаціональних терміноелементів [3, с. 17].

Медична термінологія XVIII ст. представлена в рукописних травниках, лікарських та господарських порадниках. Поява літератури такого типу свідчить про зародження й поступовий розвиток наукового стилю української мови, зокрема, його науково-практичного жанру. Нагромадження наукових знань будь-якої галузі неодмінно веде до їх систематизації, завдяки якій визначаються основні поняття, що вимагають для свого позначення спеціальних термінів [1, с. 150].

У порадникові «Лїкарства ѡписа(нъ)ніє, которимы бє(з) ме(ди)ка в дому всякъ поратоватєя можеть» зафіксовано 480 слів на позначення хвороб різних систем організму (шкіри, органів імунної, нервової, серцево-судинної, опорно-рухової, сенсорної, травневої, видільної, репродуктивної систем, органів дихання). Найчисельнішими є назви хвороб шкіри (147 слів). Не можна однозначно стверджувати, що з усіх систем органів у XVIII ст. найчастіше страждала шкіра. Можливо, така ситуація спостерігається через те, що шкірні хвороби мають виразні зовнішні ознаки, тому є найбільш помітними. Відповідно, виникала потреба називати їх та розмежовувати.

У розглянутих назвах хвороб різних систем органів простежуються такі фонетичні особливості:

1) паралельне використання слів з повноголосом («И тїмь: на еѣулицєраціє в(ъ) го(р)лї, [...] и корости по твари розніє, воши губи(т) и родити(с) имъ не допуцає(т)» [2, с. 23]) та використання неповноголосних форм слів («И тїм(ъ): возми во(д)ки, з ростопаши зелїя з(ъ)дїланой, вина [...] впуца(й) в очи кропля(ми), когда м(ъ)гла, або бло(н)ка, зайде любо якіє кро(с)ти» [2, с. 36]);

2) відсутність асиміляції голосного *o* до голосного *a*: «До пиття в горачкахъ, для убогихъ» [2, с. 23];

3) наявність фонетичних варіантів слів на позначення хвороб («О хоробѣ, котора називає(т)ся холера. Хороба, звана холора, є(ст) та, в которой уставичне во мѣти жолте, зелене, з(ъ) флягмою помешана хорого ин(ъ)фістула» [2, с. 73]);

4) наявність сполуки *жд*, яка характеризує церковнослов'янськими («На тяжкоє рождєніє. Гди жєна тяжкимъ рождєніємъ мо(р)дує(т)ся, доста(н) пока(р)му з ложку о(т) жєни...» [2, с. 48]);

5) уживання слів без протетичних звуків («Оспи причина, вєдлугъ медиковъ, є(ст) кровъ матери(н)ска, которою ся кормить плодъ в животѣ...» [2, с. 67], «На ікавку, то єст на szczkawke» [2, с. 56]) або з протетичними приголосними, непритаманними сучасній формі назви хвороби («И те(мъ): служить на гипоко(н)дрію...» [2, с. 59]);

6) відображення результатів першого перехідного пом'якшення задньоязикових («На теченіє крови з носа» [2, с. 57]);

7) відсутність переходу голосного *o* в *i* в закритому складі («боль очей» [2, с. 58], «слабости ногъ» [2, с. 67], «ло(ж)нїца» [2, с. 74]).

Графічні особливості написання деяких назв хвороб свідчать про суттєвий вплив на тогочасну медичну термінологію польської мови:

1) паралельне написання літер латиської та кириличної *z* та *z* («Ежели би при видаванію рожѣ, [...] гора(ч)ка значна біла, на той ча(с) дава(т) хорому на ночь сокъ бузиновій...» [ЛЮ, с. 49], «Толко ежели би горачка значна біла, не мѣть битъ варимо въ молоцѣ...» [2, с. 66]);

2) паралельне вживання польської літери *l* та кириличної *l* («бол» [2, с. 20], «боль» [2, с. 58]);

3) варіативність у написанні назв хвороб: трапляється написання то латинськими літерами, то кирилицею («дво(р)ска хороба», «dworska хороба» [2, с. 38], «катеї в ниркахъ» [2, с. 34], «камен в ниркахъ» [2, с. 57] та «камень в ниркахъ» [2, с. 34]).

Морфологічні особливості:

1) використання множинної форми назви хвороби («*И хочь натура ти(мъ) способомъ чисти(т), еднакъ до справованя многи(х) ак(ъ)цѣи слабости ногъ значне прешкожду маю(т)...*» [2, с. 67]);

2) іменник «*анетит*» у родовому відмінку написано і з закінченням *-а*, і з закінченням *-у* («*На горшиє ε(ст) утраченіє анетита до я(с)тви, кто много горѣл(ъ)ки заживає*» [2, с. 62]).

Виразною рисою назв хвороб є синонімічність. Слова й словосполучення, які називають хвороби, вступаючи в синонімічні відношення, утворюють такі типи: а) слово синонімічне до іншого слова («*шалєнство*» та «*помѣшаніє*» [2, с. 21]); б) слово синонімічне до словосполучення («*оспа*» та «*дво(р)ска хороба*» [2, с. 38]); в) синонімічними є українська назва й запозичена («*горачка*» та «*малѣгна*» [2, с. 21]); г) запозичена назва синонімічна до іншої запозиченої («*кадукъ*» та «*епилєсія*» [2, с. 47]).

Отже, медична термінологія (зокрема, група назв хвороб) за походженням є неоднорідною. Текст насичений запозиченнями з латини («*варицєсь*», «*контрактури*»), грецької мови («*тапіа*», «*мєля(н)холія*»), польської мови («*малѣгна*», «*кадукъ*»). Засвоєння іншомовних медичних назв відбувалося внаслідок зміни їх графічного і звукового складу, завдяки певній адаптації запозичень до норм української мови.

У пораднику на позначення назв хвороб подано слова й словосполучення, які сьогодні вважають суто книжними («*огнь пєкєлній*») або застарілими («*гидропгобіа*», «*сухоти*»); наявні терміни, що належать до діалектизмів («*шкорбуть*»). Особливістю назв хвороб XVIII ст. є те, що деякі з них залишилися незмінними («*шалєнство*», «*кашєль*», «*лишай*»).

Література

1. Дидик Г. М. З історії формування медичної термінології (загальні назви хвороби) / Г. М. Дидик // Українська історична та діалектна лексика: зб. наук. праць. – Львів, 1996. – Вип. 3. – С. 149–157.

2. Лікарські та господарські порадники XVIII ст. / Упоряд. Передрїєнко В. А. – К. : Наукова думка, 1984. – С.17–91.

3. Реформатский А. А. Вопросы терминологии / А. А. Реформатский – М. : Аспект, 2005. – 403с.